

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh265>

1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASI BEYKOZ'DA MUHACİRLER İÇİN İSKÂN YERİ ÇALIŞMALARI

Ayşe PUL*

Özet

Osmanlı Devleti, Kafkasya'dan Balkanlara kadar çok geniş bir coğrafyadan pek çok Müslüman'ı Halife-i Rûy-i Zemin olan Osmanlı Padişahı adına topraklarına "İslâmiyet ve insaniyet" düsturuyla kabul etmiş, bu Müslümanların refaha kavuşmasını sağlamak için her türlü fedakârlığı göstermeye gayret etmiştir.

13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'da izlenen menfi politikalar neticesinde buradaki Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmek durumunda kalmıştır. Bâbîâli bu muhacirlerden çoğunluğunu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tespit edilen uygun yerlere iskân ettirmiştir. Bir kısmı da İstanbul'da iskâna elverişli yerlerde yerleştirilmiştir. Yerleşim yeri olmayan ama yerleşmeye uygun mahallerde yeni köy ve mahalleler oluşturup, buralara uygun adlar verilmiş ve en yakın idari birime bağlanarak iskân yeri haline getirilmiştir. Ayrıca muhacirlerin yaşam alışkanlıklarına uygun yerlerde iskân edilmeleri de göz önünde bulundurulmuştur. Belgelere bakıldığında muhacir ailelerinin yaşayabilecekleri, geçimlerini sağlayabilecekleri yerler olmasına bilhassa dikkat edilmesi istenmiştir. Fakat yerli ahali ile muhacirler arasında bir takım anlaşmazlıklar yaşanmış, devlet yaşanan anlaşmazlıklar konusunda çözüme yönelik epey mesai harcamıştır.

Bu çalışmada Beykoz örneğinde yer tahsisi ve bu esnada yaşanan anlaşmazlıklardan kaynaklanan iskân meselelerini tespit edebildiğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve araştırma eserler ışığında ele almaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: muhacir, Beykoz, Osmanlı, iskân, göç.

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Arranging Settlement Areas For Immigrants Whom Immigrated After 1877-78 Ottoman-Russian War

Abstract

Muslims of Balkan region whom were mal-treated after Berlin Treaty (13 July 1878) had to immigrate to Ottoman lands. Sublime Porte settled most of those immigrants to appropriate places of Anatolia. And some of them were settled to suitable places of İstanbul. If a place is suitable for settlement but there is no residential area at the moment, Ottoman authorities generated new villages and neighborhoods to those areas and tied them to closest administrative unit for immigrants. Authorities were also considered to settle immigrants down to places that have got similar geographical conditions with their original territory at Balkans. We can see that Porte wanted to settle immigrants to places where they can make a living according to official documents of Ottoman Imperium. And did her best to fix problems between immigrants and native population of settlement areas.

In this study we tried to reveal settlement issues at Beykoz according to official Ottoman documents and monographies which discussed this subject in detail.

Keywords: *Immigrant, Beykoz, Ottoman, settlement, immigration.*

Giriş

Göç¹, Osmanlı Devleti'nde demografik, sosyo-ekonomik, siyasî ve kültürel değişimler meydana getirmiştir. Son derece ehemmiyetli olan bu mesele, son yıllarda yapılan monografik çalışmalarla aydınlatılmaya başlanmıştır². Muhacir göçleri, hem meskûn ahaliyi hem de gelen muhacirleri memnun edemeyecek boyutlara ulaştığında, bilhassa savaş yıllarında devleti

¹ Göç kavramı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. E. Erkal- B. ve F. Baloğlu, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 123-124. Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966. H. Uysal, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya 1996, s. 141; Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 124.

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 1997; Nedim İpek, *Mücadele ve Samsun*, TTK Yayınları Ankara 2000; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yay., Ankara 1994; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006; Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 1991; Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayınları, İstanbul 1993; Tufan Gündüz, *Alahimane Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yay., İstanbul 2012; Fahriye Emgili, *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012; Jülide Akyüz Orat ve diğerleri, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011 adlı eserler bu konuda yazılmış eserlerden bazılarıdır.

uğraştıran büyük meseleler olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti yaşadığı büyük güçlüklerle rağmen bu meselelere çareler bulmaya çalışmıştır. Devlet, salgın hastalıkların önlenmesinden kimsesizlerin gözetilmesine, işçilerinin sağlanmasından eğitimlerine, barınak temininden iskân yerlerinin şartlarının uygun olup olmadığına kadar pek çok hususla ilgilenmek durumunda kalmıştır.

Romanya, Bulgaristan, Batum, Kafkasya, Bosna gibi pek çok bölgeden İstanbul'a göçün hızlandığı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı³ döneminde Osmanlı tahtında olan II. Abdülhamid, Müslümanların Halifesi olarak göç neticesinde gelenlere kucak açmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in, bu muhacirlerin gelişine bizzat önem vermesinin yanı sıra, muhacirlerin sağlayacağı iş gücü sayesinde Anadolu'daki boş arazilerin ekonomiye kazandırılması amacını da göz ardı etmemek gerekir⁴.

Osmanlı Devleti bu makyastaki göç hareketlerinin sağlıklı yürütülmesi için bir takım hazırlıklar yapmıştır. İlk etapta Muhacirin Komisyonu kurulmuş, daha sonra lağvedilmiştir⁵. Ardından göçün tekrar hızlanmasıyla birlikte İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu kurulmuş, 1894'te onun da lağvedilmesinin ardından göç işleriyle Dahiliye Nezareti ve Şehremaneti meşgul olmuştur. İstanbul için Beykoz'un da içinde bulunduğu yirmi yerde şubeler açılmıştır⁶. Bunlar İstanbul'daki Şehremaneti'ne bağlı Beyazıt, Sultanahmed, Fatih, Samatya, Eyüb, Beyoğlu, Hasköy, Beşiktaş, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Beykoz, Anadoluhisarı, Beylerbeyi, Üsküdar-Yenimahalle, Üsküdar-Doğancılar, Kadıköy, Adalar ve Bakırköy'dür⁷.

³ Osmanlı dönemi göçleri ve nüfus bilgileri ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Halim Çavuşoğlu "Yugoslavya-Makedonya' Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri", *Bilig*, S. 41, Bahar 2007, s. 123-154.

⁴ Muammer Demirel, "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", *Ata. Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 288.

⁵ 5 Ocak 1860 tarihinde Trabzon Valisi Hafız Paşa başkanlığında kurulmuş, bu komisyonun lağvedilmesinden sonra 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasından sonra kötü durumdaki yüz binlerce Rumeli Türkü'nün yollara dökülmesiyle yeni bir komisyona ihtiyaç duyulmuş, Sadık Paşa başkanlığında İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu 18 Haziran 1878 tarihinde kurulmuştur. Bu komisyon da 1894'te lağvedilerek çalışmaları Dahiliye Nezareti ve Şehremaneti'ne bağlanmıştır. Bunu yürütmek için Şehremaneti iskân şubeleri açmıştır. Bkz. Mehmet Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı*, c. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 589-590.

⁶ Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacirin Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *History Studies*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalçık, March 2013, s. 352.

⁷ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya ..*, s. 73; II. Abdülhamid başkanlığında Yıldız Kasrı'nda Umum Muhacirin Komisyonu adıyla bir komisyon teşkil edilmiştir. Bunun görevleri

Ayrıca Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda ve kendi başkanlığında "Umum Muhâcirin Komisyonu" adıyla ayrı bir komisyon daha teşkil etmiştir⁸. Muhacir iskân edilen vilayetlerde *İşkân-ı Muhacirin Memurluğu* kurulmuştur⁹.

Biz bu çalışmada 1878'den sonra İstanbul'a gelen muhacirlerin Beykoz ve çevresine iskân edilme hadiselerine, yer bulma çalışmalarına ve yerli ahali ile yaşanan sıkıntılara değinmeye çalışacağız. Öncelikle genel olarak Osmanlı Devleti'nin muhacirlere yaptığı yardımlara kısaca değinmek icabetmektedir.

Osmanlı Devleti, genellikle muhacirlerin her türlü yardım taleplerine olumlu cevap vermiştir. Muhacirlerin askerlikten ve vergiden belirli bir süre muaf olmaları sağlanmış, barınacakları yerler temin edilmiş, tarım yapabilecekleri arazi, tohum, öküz vs. verilmesinin yanı sıra yemeklik zahire de dağıtılmıştır. Şehir ve kasabalarda iskân edilip zanaatkârlık edenlere gerekli sermaye ve dükkân da sağlanmıştır. Ayrıca güvenliklerinin sağlanması için karakollar kurulmuştur¹⁰. Bütün bu işlerin sağlıklı yürütülüp muhacirlerin meseleleriyle meşgul olmak üzere görevlendirilen memurlara talimatnameler verilerek görevlerini düzgün yapmaları sağlanmıştır. Bu talimatnamelerde iskânların zamanında ve intizamla yapılması, salgın hastalıklardan korunmaları, iklim şartlarından etkilenmemeleri için barınak sağlanması, yiyecek-ıçecek-ilaç temini ve sıhhi görevlilerin zamanında tayini gibi hususlara vurgu yapılmıştır. Hem mevcut görevliler/yetkililere hem de yeni tayin edilenlere her türlü tedbirin alınması hususunda kusurda bulunmamaları da bildirilmiştir¹¹.

Vergi ve askerlik muafiyeti hususunda, 1856 yılındaki göçlerde on yıl vergi, yirmi beş yıl süreyle de askerlik muafiyeti hakkı tanınmıştır. Daha sonraki göçlerde bu süreler azaltılmıştır¹². (Bu muhacirler yirmi beş yıl sonra 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmışlardır). 1886 tarihli İrade'yle ise emlak ve

muhacirlerin iskân ve işelerine dair genel kararları almanın yanı sıra, bilhassa muhacirlerin memleketlerine sevk edilmelerini sağlamaktır. Ayrıca Anadolu'ya iskân edilecek muhacirlerin iskân mahallerinin tespiti ve gerekli tedbirleri alma yetkisi de vardır. Nisan 1878'de lağvedilmiştir.

⁸ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya ...*, s.68-74.

⁹ BOA, Y.PRK.KOM, 3/302'den naklen Muammer Demirel, a.g.m., s. 288.

¹⁰ Abdullah Saydam, a.g.e., s. 119-120. BOA, DH.MKT, 1/282'den naklen Muammer Demirel, a.g.m., s. 289; ayrıca bkz. Fahriye Engili, a.g.e., s. 308-310. Muhacirlere hayatlarını idame ettirebilecekleri yardımlar yapıldığı gibi iskân edildikten sonra on sene vergi ve öşürden, yirmi beş sene askerlikten muaf tutulmuşlardır, BOA, A.MKT.MHM, 465/35282'den naklen Muammer Demirel, a.g.m., s. 289.

¹¹ Zilhicce 1283/Nisan-Mayıs 1867 tarihli A.MKT.MHM. 380/57.

¹² Süleyman Erkan, a.g.e., s. 176-177.

temettuât vergilerinden 2 yıl, 1888 İradesiyle de askerlikten 6 yıl muaf tutulmuşlardır. Bu muafiyet I. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür¹³.

Arazi tahsisi hususunda ise, Osmanlı Devleti muhacirleri metruk arazilere yerleştirme politikasını başarıyla uygulamışsa da bazı sorunlarla da karşılaşmıştır¹⁴. Örneğin; 1860'dan sonra gelenlere tahsis edilen arazilerin genişliği sıkıntı olmuştur¹⁵. Devlet, içinde bulunduğu mali sıkıntılar ve muhacir sayısındaki artış nedeniyle 1860'dan sonra gelenlere yaptığı yardım miktarını azaltma yoluna gitmiştir¹⁶.

Muhacirlere sadece devlet tarafından değil, yerli ahali tarafından da çeşitli yardımlar yapılmıştır. Anadolu'daki iskân memurlarının yetersizliklerinden ve gevşekliklerinden de olabilir¹⁷ yıllarca iskân edilemeyen bir kısım muhacirler, bu süreler içinde halkın yardımları ve misafirlikleri sayesinde ayakta kalabilmişler, ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir¹⁸.

1878 tarihinden sonra Rumeli ve Kafkaslardan İstanbul'a yüz binlerce muhacir geldiğinde, bunların barınma ve işlerini sağlama Osmanlı Hükümeti için büyük problem oluşturmuştur. Geçici olarak İstanbul'da barındırılan muhacirler Yeni Camii, Ayasofya Camii, Sultan Ahmed Camii gibi büyük camiiler başta olmak üzere diğer camilere, tekkelere, medreselere, mescitlere, mekteplere, hususi binalara, barakalara, boş arsalarla, çiftliklere yerleştirilmiştir. Muhacirlerin masraflarını karşılamak üzere devletin yaptığı yardımlar yetersiz kalmış, halktan destek istenmiştir. Karaköy Köprüsü geliri onlara bağlanmış, gelirinin muhacirlere bağışlandığı tiyatro ve konser gibi etkinlikler de düzenlenmiştir. Böylece oluşturulan fonlarla muhacirlerin yol, işe ve iskân masrafları karşılanmaya çalışılmıştır¹⁹.

¹³ Mehmet Yılmaz, a.g.m., s. 598.

¹⁴ BA, Meclis-i Mahsus 4800'den naklen Süleyman Erkan, a.g.e., s. 92.

¹⁵ Abdullah Saydam, a.g.e., s. 149.

¹⁶ Abdullah Saydam, a.g.e., s. 162.

¹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Ayşe Pul, "Kafkasya Muhacirlerinin Durumlarına Dair Eczacı Es-Seyyid Hüseyin Efendi'nin Bir Mektubu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Cilt: 4 Sayı: 16, Kış 2011, s. 413-423.

¹⁸ "...ve doğrusu Anadolu halkı bunca tekâlif ile mükellef oldukları halde iskân-ı muhâcirin emrinde pek çok fedakarlıklar etmekte iseler de bazı memûrin taraflarından istenilen sûrette ikdâmât görülemediğinden 'avdet-i âcizânemde bu yolda teshilât ve mu'âmelât-ı kâmilenin ifâsı zımında..." BOA, İ.MVL (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Meclis-i Vâlâ), Belge no: 20949, 23 Şa'bân 1278. Fakat zamanla halk da bu durumdan şikayet eder duruma gelmiştir. Bu hususta bkz. Bedri Habiboğlu, a.g.e., s. 124.

¹⁹ İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya...*, s.58-87. Ayrıca bkz. Fahriye Emgili, a.g.e., s. 286; boş arazilerin belirlenmesi hk. Bkz. Fahriye Emgili, a.g.e., s. 300-301.

a. 1878 Sonrası Beykoz Nüfusu:

Osmanlı Devleti'nde yoğun göç hareketinin başlamasından itibaren resmi nüfus sayımı ancak 1881'de yapılmış, öncesinde böyle bir sayım yapılmamıştı. 1875'te Bosna-Hersek ayaklanması, Sultan Abdülaziz'in tahttan çekilmesi, Anayasanın ilanı, II. Abdülhamid'in 1876'da tahta geçmesi ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından büyük miktarlarda toprağın kaybedilmesi Osmanlı'nın iç düzenini alt üst etmiştir. Çok sayıda Müslüman muhacirin gelmesi ve sonra da onların iskân edilme sorunu öngörülemeden pek çok problemlere yol açmıştır. Bu nedenle de yapılması planlanan sayım bu sorunlar giderilinceye kadar ertelenmiştir²⁰.

1877-78'de genel olarak İstanbul'un nüfusu verildiği için sözü edilen tarihte Beykoz'un nüfusuna dair sağlıklı bilgi vermek mümkün görünmemektedir. Fakat, bundan sonraki çeşitli zamanlarda yapılan nüfus sayımlarına göre Beykoz'un nüfusu Tablo-1'de verilmiştir:

Tablo-1: 1881-1914 Yılları Nüfus Sayımlarına Göre Beykoz Nüfusu

Nüfus sayımı	Kadın	Erkek	Toplam (Diğer unsurlarla birlikte)
1881-82/1893	1.665(M) 604 (R)	1.955 (M) 729 (R)	5.093
1906-7	2.308 (M) 882 (R)	2.015 (M) 754 (R)	5.959
1914	14.466 (M) 3.708 (R)		18.773

M: Müslüman; R: Rum şeklinde ifade edilmiştir.

İlk iki nüfus sayımına göre Beykoz'un nüfusunda yaklaşık 900 kişilik bir artış gözükmektedir. Bu çalışmada incelediğimiz belgelerde 250 hane yani 1200 nüfus muhacir iskân olunabileceğini ifade edilmiştir²¹. Fakat bunlardan ne kadarının iskân edildiği, iskân edilenler tekrar geri dönenlerin veya başka

²⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu ...*, s. 96. Hazırlanan bu tablolar için Kemal Karpat'ın eserinden yararlanılmıştır. Bu tarihlerde Bosna-Hersek'ten daha yoğun göçler olduğu için o zamanlar oranın nüfusuna bakmak gerekirse; 1877-78'de Bosna'nın nüfusu 1.013.568 kişi, Hersek'in ise 193.248 kişidir. *Aynı eser*, s. 257. 1831 tarihinde Osmanlı Devleti'nin nüfusu için bkz. Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, XV/60, 2. Bsk., Ankara 1995, s. 617-628.

²¹ Y.PRK.HH 28/56-1.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları

yerlere naklettirililenlerin miktarı hakkında şimdilik elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Beykoz nüfusundaki esas ciddi artış (hem Müslüman hem Gayrimüslimler) Balkan Harbi'nden sonra olmuştur. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi yaklaşık üç kat gibi bir artış gözükmektedir.

Beykoz'un nüfusu 1897 sayımında genel olarak Şehremaneti mülhakatı (Küçük Çekmece, Gebze, Kartal, Beykoz, Şile, Adalar) içerisinde verilmiş ve diğer yıllara ait sayımlardaki nüfus dağılımı da şu şekilde olmuştur:

Tablo-2: 1881-1907 Yılları Nüfus Sayımlarına Göre Şehremaneti Mülhakatı Nüfusu

Nüfus sayımı	Kadın	Erkek	Toplam (Diğer unsurlarla birlikte)
1881-82/1893	18.246 (M) 16.074 (R)	22.209 (M) 19.197 (R)	80.702
1897	21.869 (M) 16.930 (R)	25.859 (M) 20.046 (R)	88.399 (Bu sayılar 1894-95'te de aynıdır)
1906-7	33.604 (M) 10.171 (R)	27.816 (M) 9.106 (R)	82.435

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere 1881'den 1907'ye kadar olan sürede İstanbul "kenar semtleri"nin Müslüman nüfusu kadın-erkek 40.455'ten 61.420'ye çıkmıştır.

b. Muhacirler İçin Beykoz'da İskân Yeri Çalışmaları:

Osmanlı Devleti muhacirleri iskân ederken öncelikle İstanbul dışını hedeflemiştir. Çünkü İstanbul kalabalık bir nüfusa sahiptir ve başkenttir. Başkentte yaşanacak sıkıntılar devlet nazarında pek makbul değildir. Ayrıca muhacirlerin şehir merkezlerinden ziyade kırsal alanlara, metruk arazilere, vakıf ve hazineye ait çiftliklere yerleştirilmesi de salgın hastalık ve güvenlik nedeniyle uygun bulunmuştur. 1877 yılına kadar şehirlerdeki ve yakınlarındaki arazilere iskâna müsaade edilmemekle birlikte daha sonraları yer sıkıntısı çekildiği için buralara da izin verilmeye başlanmıştır. Muhacirlerin yığılması ve salgın hastalık riskinin artmasından endişe edilerek boş araziler yanında vakıf ve hazineye ait çiftlikler de iskâna açılmıştır.

Bu dönemde Bosna Hersek göçleri yoğunlaşmış²², II. Abdülhamid Avusturya'ya diplomatik baskı uygulamaya çalışırken, bir taraftan da göç etmelerini istememesine²³ rağmen Bosna-Hersek'teki Müslümanların yok olmaması için bazı tedbirler almak istemiştir. Ancak onları yerleştirmek için haber yollanan İzmir, Edirne, Selanik, Kastamonu, Konya, Halep, Adana, Bağdat, Trablusgarp, Yanya ve Şam valilikleriyle Kudüs-i Şerif ve Serfice mutasarrıflıklarından olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid 1895'te Bosna muhacirlerini Hazine-i Hassa'dan Üsküdar ve Beykoz'daki çiftlik-i hümayunlara yerleştirmiş ve göç edebilmeleri için önemli miktarda para göndermiştir²⁴. Bütün bu yardım seferberliğine rağmen muhacirler zamanında iskân edilememiş, arazi verilememiş veya verilen arazilerden istenilen hâsılat alınmadığından geçimlerini temin edemeyen muhacirler büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Muhacirlerin bu durumları ile ilgili raporlardan çok etkilenen Sultan II. Abdülhamid, problemlerin çözümüyle bizzat ilgilenmiştir²⁵. Örneğin, 1883 yılında İstanbul'da çok sayıda muhacir biriktiğinde, II. Abdülhamid Bosna muhacirlerine daha da bir alaka göstererek geldikleri yerin özelliğine göre sahil bölgelerine yerleştirilmelerini istemiştir. Dahiliye Nezareti'nin sahil valilikleriyle irtibata geçmesi sağlanmış, uygun yerler belirlenmiştir²⁶. Beykoz söz konusu tarihlerde muhacirlerin yerleştirilmesi için uygun görülmemiş, Suyolu, Silivri, Istranca ve Terkos kararlaştırılmıştır, fakat buralara da ne kadar sayıda muhacir hanesinin geleceği belirlenmemiştir.

Fakat 1884 senesine gelindiğinde Şehremaneti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazılarda Beykoz ve Kartal kazalarında muhacir iskân edecek uygun mahal kalmadığı belirtilmiştir²⁷. Bundan evvelki belgelerden de anlaşılıyor ki

²² Berlin Antlaşması'yla Bosna Hersek'in, Avusturya tarafından işgal edilip idare edilmesi kararlaştırıldı, ancak Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti bu eyaletten kalkmayacaktı. Daha geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, 6. Bsk., TTK Yay., Ankara 2007, s. 77.

²³ 1884 yılında vatanlarından ayrılmamaları hususunda daha geniş bilgi için bkz. Genç Osman Geçer, "İşgal Sonrası Bosna Hersek'te Göç Olgusunun Vatan Gazetesi'ne Yansımaları", *TÜBAR*, XXVIII, 2010 Güz, s. 191-205.

²⁴ Fahriye Engili, *a.g.e.*, s. 289; Mustafa Gülcan, "Dünden Bugüne Sırp ve Avusturya Baskısı Karşısında Bosna-Hersek", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 286.

²⁵ BOA, İ.DH, 100602'den naklen Muammer Demirel, *a.g.m.*, s. 289.

²⁶ Muammer Demirel, *a.g.m.*, s. 290-291.

²⁷ Y. A. HUS 176/31-5. 93 21 K. Evvel 299/ 3 R. Evvel 301 (2 Ocak 1884). 93 Harbi sonrasında Bosna-Hersek ve Tuna boylarından gelen muhacirlerin toplanma yeri Makedonya olmuş ve Selanik ve Kosova vilayetlerinde tahminen 300 bin kişi birikmiştir. Bunlardan büyük bir kısmı

İstanbul'un sahil bölgelerinde muhacirlerin iskânına elverişli yerler sorulmuş ve genel olarak olumsuz cevap alınmıştır. İskâna açılacak olan bölgenin havasının ve suyunun latif olması gerektiği bilhassa vurgulanarak, listeler halinde İstanbul'un az bir kısmı ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki uygun yerler tespit edilmiştir²⁸.

Beykoz'da arazi tespiti çalışmalarında, 1895 Mayısında (Zi'l-ka'ade 1312) Orman, maden ve ziraat nazırı Selim Paşa, Erkân-ı harbiye ikinci feriki Abdullah Paşa ve Hazine-i hassa-i şahane nazırı Mikail Paşalarla birlikte gece saat bire kadar Beykoz civarındaki çiftliklerde teftişte bulunmuş, ayrıntılı bir rapor ve arazi cetveli hazırlatmışlardır. Bu rapora göre buralardaki muntazam park ve orman dışında kalan araziye 250 hane yani 1200 nüfus muhacir iskân olunabileceğini bildirmişlerdir²⁹. Söz konusu çiftliklerin karye teşkiline uygunluğunun mühendisler tarafından da onaylanmasından sonra Bosna ve Hersek muhacirlerinin iskân edilmesi istenmiştir. Buralara yakın olan başka kimselerin -yani Bosnalılar dışında- yerleştirilmemesi de belirtilmiştir³⁰.

Bu tespit çalışmalarında görevlendirilen Miralay İhsan b. Hüseyin 11 Mayıs 1895 (29 Nisan 311) tarihli yazısında; Beykoz ve civarındaki çiftlik-i hümayunların muhacir iskânı için elverişli olup olmadığı konusunda gerekli incelemeleri yaptıklarından bahsetmektedir. Söz konusu arazinin 57 bin dönümden ibaret olduğu, bunun 17 bin dönümünün baltalık, geri kalanının ise tarla ve boş arazi olduğu tespit edilmiştir. Arazinin bir kısmının etraf köylüler tarafından ekilip biçildiği, köylülerin başka arazileri olmadığı için arazinin ellerinden alınmaması gerektiği de vurgulanmıştır. Ziraate elverişli olmayan

tekrar yurtlarına geri dönmeyi istedikleri için Anadolu'ya sevk edilmeyi reddetmişlerdir. Fakat bu bölgeye yayılma emeli besleyen Yunanistan İngiltere nezdinde harekete geçmiş, Hıristiyanların hayatını kurtarmak bahanesiyle bölgenin tarafsız güçler tarafından işgal edilmesini istemiştir. Bkz. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya ...*, s. 49. Halbuki o bölgede esas tehlike altında olan zulme uğrayanlar Müslüman muhacirlerdir.

²⁸ Balkan Harbi'nden sonra gelenlerin iskânı sırasında ise, iskân yerinin müsaitliği hususunda daha da dikkatli olunması gerektiği anlaşılmıştır. Uygun olmayan yerlere iskân ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden muhacirlerin %80'inin mahvolduğu bildirilmiş, yalnız Tatar, Türk ve Çerkeslerin kuvvetli olanlarının açlık ve hastalığa dayanabildikleri, yayla adamlarının bataklık ve sıtmalılı alçak ovalarda yerleştirildikleri ifade edilmiş, Kuzeyin havasına alışmış binlerce kişinin Irak'ın sıcak ovalarına iskân edilmelerinin hatalı olduğu vurgulanmıştır. "göçmenler zengin fakat sağlığa uygun olmayan sahiller yerine yüksek yaylalara yerleştirilmeye çalışılırsa Türk nesline ve Osmanlı Devleti'ne çok büyük hizmet etmiş olunacağı" vurgulanmıştır, bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 108.

²⁹ Y.PRK.HH 28/56-1.

³⁰ Y.PRK.HH 28/56-2. 20 Mayıs 1895 10868 nolu yazı.

kısımlar çıkarıldığı takdirde toplam 20 bin dönümün iskâna kabil olacağı belirtilmiştir. Bu durumda her haneye 100 dönüm arazi hesabıyla 200 hane teşkili mümkün olsa da arazinin durumu nedeniyle muhacirlerin hepsinin bir arada yerleştirilemeyeceği düşünülerek 5 ila 76 haneye kadar muhtelif büyüklükte köyler tesis edilmesi uygun bulunmuştur³¹.

Miralay İhsan Bey tarafından Sadaret'e yazılan raporda orman, maden ve ziraat nazırının iştirakiyle teftiş edilen bölge hakkındaki bilgiler Tablo-3'te verilmiştir³².

Tablo-3: 1895 Yılında Beykoz'da İskâna Uygun Çiftlikler

Çiftliklerin İsimleri	Miktarı (atik dönüm ³³)	İskân Edilecek Hane
Arpacı çiftliği	1000	20
Poyraz çiftliği	9322	65
Timurkavas çiftliği	420	6
Sıvat çiftliği	1900	27
Küçük kum köyü	300	5
Büyük kum köyü	1350	19
Ali bahadır karyesi	650	10
Paşa mandıra çiftliği	5320	76
Yekûn	20362	228

Miralay İhsan ve Abdullah Paşa tarafından hazırlanan ve Harbiye Feriki Şakir Paşa tarafından Sadaret'e sunulan bu raporda, Beykoz'da bahsi geçen çiftliklerin karye teşkiline uygun şekilde taksim edilerek Bosna-Hersek muhacirlerinin yerleştirilebileceği ifade edilmiştir. Muhacirlerin isimleri bir deftere yazılmış ve burada bulunan Bosnalıların ileri gelenlerine onaylattırıldıktan sonra işleme konulmuştur. Ancak öncesinde Bosna ileri gelenleri buraları gezip görmek istemişler, fakat Abdullah Paşa'nın rahatsızlığı sebebiyle bunu gerçekleştirememişlerdir. Fakat bahsedilen arazinin

³¹ Y. Mtv. 119/131-1.

³² Y. Mtv. 119/131-2 11 Mayıs 311 (23 Mayıs 1895); Y. Mtv. 119/131-3.

³³ Atik dönüm İstanbul ve çevresinde 1881 yılındaki değişiminden önce 201.9 m²'dir. Yeni dönüm ise 2500 m²'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tarn Birimleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 134.

uygunluğunun araştırılması için bir de hazine-i hassada bulunan haritasıyla beraber mühendislerin de görüşlerinin alınması kararlaştırılmıştır³⁴.

Beykoz civarında Abraham Paşa'dan kalan bu emlakın muhacirlerin iskânına uygun olup olmadığı konusunda keşif heyeti ve mühendislerce gerekli incelemeler yapılmış, park ve arpacı arazisi dışında kalan kısım üçe bölünmüştür. Birinci kısmın; 3842 dönüm işlenmiş arazi, ikinci kısmın tarla haline getirilebilecek 8235 dönüm fundalık ve çalılık, üçüncü kısmın da baltalık olduğu anlaşılmıştır. Sözü edilen park ve arpacı arazisi gayet bakımlı olduğundan buraların bozulmaması ifade edilmiş, diğer üç kısımda bulunan yaklaşık 5 bin dönümlük tarla ve fundalık olan ve Paşa mandıra denilen çiftliğin havasının kötü olması ve kenarındaki derenin taşma tehlikesi olmasından dolayı iskâna uygun görülmediği, yine Fener karyesi ahalisinin ziraat yapması için tahsis edilen arazi dışında kalan 8 bin küsur dönüm çalılığın tarla haline getirilerek zaten mevcut olan tarlalarla birlikte yaklaşık 12 bin dönüm arazinin iskâna açılmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Muhacirlerin her bir hanesine 70 ila 100 dönüm arazi taksim edilerek toplamda 120 ila 140 hane muhacirin iskân edilebileceği tespitinde bulunulmuştur. Ayrıca devlet, sadece yer tahsisiyle kalmamış buraların yeterli verimlilikte olup olmadığı, çarşı pazara yakın olup olmadığı konusunda da ilgilenmiştir. Söz konusu arazilerin ormana yakınlığı hasebiyle muhacirler tarafından zarar görür mü endişesi komisyonun üzerinde durduğu diğer bir husustur. Bu endişe üzerine iki mesele gündeme gelmiştir. İlki; 2 bin dönüm kadar baltalık alanın tahsis edilmesi- ki bir süre sonra muhacirler diğer alanları da keserek imha edebilirler- ikincisi ise belirli bir miktar baltalık alana muhacirlerin muhafaza memuru olarak görevlendirilmesi ki bu fikrin daha uygulanabilir olduğu ifade edilmiştir³⁵.

Hazine-i hassa-i şahane nazırı Mikail tarafından merkeze hitaben yazılan 29 Mayıs 1895 (17 Mayıs 311/ 4 Zi'l-hicce 312) tarihli bir yazıda da kendilerine tevdi edilen görevin yerine getirildiği ve hazırladıkları mazbatanın da ekte gönderildiği ifade edilmiştir³⁶.

Abraham Paşa'dan boşalan yerlere ait üç kısımdan oluşan uygun olan ve olmayan yerlere ait cetveller de şu şekildedir:

³⁴ Y. Mtv. 120/109. 11 Mayıs 311 (23 Mayıs 1895).

³⁵ Y. PRK.HH 28/55 3 Zi'l-hicce 312 ve 16 Mayıs 311 (28 Mayıs 1895) Ma'iyet-i seniyye-i erkan-ı harb ikinci feriki Abdullah b. Rüstem Orman ve me'adin ve zira'at nazırı Selim Hazine-i hassa-i şahane nazırı Mikail.

³⁶ Y.PRK.HH 28/56-3.

Tablo-4: Muhacirlerin İskânına Uygun Olan Emlak-i Hümayunlar³⁷

Emlak-i Hümayunların İsimleri	Baltalık (atik dönüm)	Çalılık (atik dönüm)	Tarla (atik dönüm)
Poyraz çiftliği	193	6000	1400
Sıvadtare çiftliği	4498	1087	834
Timurkavas çiftliği	23	135	288
Büyük Kumköyü çiftliği	270	891	361
İncirköylü ‘Ömer ağa arazisi	103	59	5
Ali Bahadır karyesinde emlak-i hümayun arazisi	526	0	50
Ali Bahadır karyesinde emlak-i hümayun arazisi	2946	0	654
Yorgancı çiftliği arazisi	563	63	250
Birinci kısmın toplamı	9122	8235	3842

Tablo-5: Muhacirlerin İskânına Uygun Olmayan Emlak-i Hümayunlar

Emlak-i Hümayunların İsimleri	Baltalık (atik dönüm)	Çalılık (atik dönüm)	Tarla (atik dönüm)	Açıklamalar
Sultaniye çalılığı	0	950	50	Büyük kısmı taşlık ve sınırları tartışmalıdır. Bu yüzden uygun değildir.

³⁷ Y. PRK.HH 28/55-2.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Beykoz'da Muhacirler İçin İskân Yeri Çalışmaları

Muntazam bahçe	0	0	338	İçinde meyve ağaçları, yol, havuz ve kuşlukları olan bahçedir.
Arpacı çiftliği	0	673	342	Soya ve meyve bağçesi ile birlikte Beykoz'a yakın düzenli bahçelerin bitişiğindedir. İçinde büyük çiftlik binası bulunmaktadır.
Sülûkhane ve Kavaklı bahçe	0	186	81	Genişliği yetersizdir ve bir kısmının etrafı duvarlı bahçe halindedir.
Akbaba değirmeni	0	5	10	Müsait değildir.
Ortalık çiftliği	336	0	76	Büyük kısmı baltalıktır.
Hamam korusu	402	0	112	Büyük kısmı baltalıktır.
Akbaba'daki Dereli bahçe	13	0	2	Müsait değildir.
Mustafa Paşa korusu	1824	539	61	Büyük kısmı baltalıktır.
Anadolu fenarında Meciddere arazisi	1684	54	212	Sıvadtare tarlalarının muhacirine taksimi halinde bu arazinin kiracıları olan fenar ahalisine

Ayşe Pul

				eskiden olduğu gibi kiralanması gerekmektedir.
Hasan Hoca arazisi	555	0	111	Meciddere arazisiyle aynı şartı taşımaktadır.
Fenar'daki köşk ve bahçesi	0	54	71	Binası olmakla birlikte miktarının küçüktür.
Kabakoz çiftliği arazisi	514	339	570	Bu da Fenar ahalisine kiralanması gerekmektedir.
Yapraklı diğer adı Haydar paşa çiftliği	539	130	13	Büyük kısmı baltalıktır.
Küçük Kumköyü çiftliği arazisi	350	678	524	Dörtte üç hissesi başkasının uhdesindedir.
Taşu ile müşterek arazi	480	112	45	Tartışmalı hissesi vardır.
Paşa mandıra çiftliği	10888	4160	1167	Tarlalarını su bastığı için kışlık ziraate uygun olmadığı gibi karye teşkiline de elverişli su bulunmamaktadır ve havası kötüdür.
İkinci kısmın toplamı	17585	7880	3785	

Tablolardaki izahattan anlaşıldığına göre; köylülerin ziraate açtıkları yerler, havası kötü kısımlar, dere taşması ihtimali olan yerler, düzgün park ve

baltalıklar, taşlık, başkasının tasarrufunda olan veya hissesi karışık olan yerler iskâna uygun olmayan mahaller olarak değerlendirilmiştir.

Bunun haricinde Beykoz kazasında Muradlı ve Esenceli karyelerindeki boş araziler de 1898 yılında muhacirine tevzi'i ve taksim edilmiştir. Bu iş için görevlendirilen tapu katibine 240 guruş olarak belirlenen harcın Beykoz mal katipliğinden ödenmesi hususu Maliye Nezareti'nce uygun bulunmuştur³⁸.

Osmanlı Devleti öncelikle muhacirlerin iskânı meselesiyle uğraşırken bazı sıkıntılar da vaki olmuştur. Sorun sadece iskânla bitmemiştir. Örneğin; Romanya muhacirleri adına Habil'in 25 Ağustos 1908 tarihli yazısıyla gündeme gelen bir hadise vardır. Buna göre Habil, birkaç sene evvel geldiklerini, bundan dolayı yerli ahali sayılabileceklerini ifade ederek, Paşa mandıra ve Bazla adlı arazilerin sened ile kendilerine verilmesini talep etmiştir. Bu dilekçeye istinaden Dahiliye Mektubi Kalemi'nden 97/18 nolu 5 Eylül 1908 (9 Şaban 326/23 Ağustos 324) tarihli Şehremaneti'ne hitaben yazılan yazıda, talep edilen yerlerin muhacir iskânına uygun olup olmadığı bilinmediği ve onların beyan ettiği üzere 15 sene önce gelenlerin ahali-i kadimeden sayılacağı bildirilmiş ve uygun olanın yapılması istenmiştir³⁹.

Habil Sadaret'e 10 Eylül 1908'de bir arzuhal daha yazmıştır. Bu yazıda⁴⁰, bundan birkaç sene evvel İstanbul'a göç ettiklerini, ailelerin geçimlerini zirai faaliyetler dışında temin edemeyeceklerini ve kendilerine uygun araziler verilmediği takdirde durumun vehametinin daha da artacağını belirtmiştir. Habil ve efradının talebi, Paşa mandıra ve Bazla adlı arazilerin dönüm olarak paylaşılması, kendilerine sened (tapu) ile verilmesi ve araziye Mamuretülhamid adının verilmesidir⁴¹.

Habil ve arkadaşları tarafından iskân için istenilen yerlerin Damad Mahmut Paşazade Celaleddin Bey'in tasarrufunda olduğu ve bir kısmının da hastane evkafından olduğu anlaşılmış, buraya bitişik Paşa mandıra ve Bazla adlı yerlerin boş ve devlete ait olması açısından tahsisine bir engel olmadığı ifade

³⁸ DH. MKT. 2108/114 5 Cemaziye'l-evvel 316 ve 9 Eylül 314 (21 Eylül 1898) Maliye Nezareti'ne hitaben yazılan yazı.

³⁹ DH.MKT. 1291/10-3.

⁴⁰ DH.MKT. 1291/10-2. 14 Şaban 326 ve 28 Ağustos 1324 (10 Eylül 1908).

⁴¹ DH.MKT. 1291/10-4.

edilmekle birlikte⁴² buraların ziraat yapılmak üzere iskâna uygunluğunun tespit edilmesi istenmiştir⁴³.

Görüldüğü üzere, 1878'den sonra İstanbul, Balkanlardan gelen muhacirlerle tam bir muhacir şehrine dönüşmüştür. Bu yüzden, mümkün olduğunca başka yerlere yerleştirilmeye çalışılırsalar da ilk gelen Bosna-Hersek muhacirlerinin bazıları şehir merkezinde, mühim kısmı ise şehre yakın yerlerde yerleştirilmişlerdir. Beykoz ve civarına da 1200 kişi yerleştirilmiştir⁴⁴.

Balkan Harbi sırasında gelen muhacirler için boş arazinin yanı sıra, Beykoz ve Arabistan'daki çiftliklerin haricinde Anadolu'daki çiftlikler uygun görülmüştür⁴⁵.

c. Muhacirlere Arazi Tahsisi Hususunda Yaşanan Sıkıntılara Dair Bazı Örnekler:

Muhacirler her ne kadar uygun yerlere yerleştirilmişlerse de sorun bununla bitmemiştir. Muhacirler yaşayabilecekleri, geçimlerini sağlayabilecekleri, iskânlarının layığıyla yapılabileceği yerler istemişlerdir. Devlet, hem gelen muhacirleri hem de yerli ahaliyi koruyup gözetmek durumunda kalmış, her iki tarafı da mağdur etmeyecek çözümler bulmaya çalışmıştır. Yaşanan hadiselerle örnekler vermek gerekirse en çarpıcı olanlarından biri, Ermeni ve Rumların itirazları hakkındadır. Beykoz Rum ve Ermenileri, 31 Mart 1889 tarihinde Muhacirin Komisyonu'na bir yazı göndermişlerdir. Bu yazıyla, Beykoz'da Rum ve Ermeni mezarlıkları yakınında bulunan meranın altmış hanelik muhacirine verilmesi kararına muhalefet etmişlerdir. Orada bulunan Rum ve Ermeniler, mezarlardan ölülerin kemiklerini çıkarıp hükûmete götürmüşler, Beykoz kaymakamlığınca sözü edilen arazinin muhacirine taksimatına devam olduğunu ve bundan dolayı bütün Hıristiyan ailelerin mezarların üstünde yattıklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Şehremini ile durum incelettiler ve düzenin sağlanması için müsta'id (kabiliyetli, anlayışlı) bir komiser ile dört beş jandarmanın oraya gönderilmiş

⁴² DH.MKT. 2677/5-2.

⁴³ DH.MKT. 2677/5-1 No: 628/20 20 Teşrin-i sani 324/13 Zi'l-ka'ade 326 ve 24 Teşrin-i sani 324 (7 Aralık 1908).

⁴⁴ Tufan Gündüz, *Alahimanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yay., İstanbul 2012, s. 202.

⁴⁵ Ahmet Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 118.

olduğu Zabtiye Nezareti'nden bildirilmiştir⁴⁶. Arazinin harita ve planlara göre metruk olduğu, bu sebeple muhacirlere verildiği ifade edildikten sonra Rum ve Ermenilerin karşı çıkmalarına kaymakamlık tarafından tedbir alınması istenmiştir. Hatta Tercüman-ı Hakikat gazetesinde söz konusu durum ile ilgili yayına da jurnal memuru aracılığıyla engel olunmuştur⁴⁷.

Fakat Muhacirin Komisyonu tarafından Dahiliye Nezareti'ne cevaben yazılan yazıda⁴⁸; böyle bir iskânın olmadığı, sadece Beykoz'da Karaca burnunda Sultaniye caddesinde Valide Sultan vakfından olup kimseye lüzumu olmayan ve kırk elli dönümden ibaret bulunan boş mahallin otuz hane olarak iskân için Tırnovili Emin ve dört nefer rüfekası tarafından kendilerine tahsisi ve itasının istendiği belirtilmiştir. Mahallin hududu gösterilerek buraya muhacir iskânına Beykoz ileri gelenlerinin de rızasıyla sınır tespiti yapılmış ve isimleri yazılı 30 hane halkı buraya iskân edilmiştir⁴⁹.

Yapılan uzun yazışmaların nihayetinde buraların Rum ve Ermeni mezarlığı olmadığı gibi bir başka şahsa ait olmadığı ve hali olduğu belirtilmiştir. Muhacirler için hane inşa edilmeyeceğine Rum ve Ermenilerin ikna olunması istenmiş, bu konuda da mahalle din adamlarının yanına memurlar tayin edilerek incelemeler yapma imkanı tanınacağı patrikliklere duyurulmuştur⁵⁰.

Bir başka hadise ise; Koricı (قوریجی) karyesi ahali ile ilgilidir. Karye ahalisinden bir takım kişiler mahallerinde bulunan Erenler Mezarlığı denilen yerin tasarruf hakkının tapu ile kendilerinde olduğunu iddia ederek buraya zorla 26 sene önce iskân ettirilen muhacirlerin ihracını istemişlerdir. Anlaşmazlık da şu şekildedir⁵¹:

'Adliye Nezareti'ne hitaben yazılan 24 Aralık 1906 (11 Kanun-ı Evvel 322) tarihli bir yazıda, Koricı karyesi ahalisinden bir takım kişilerin mahallerinde bulunan Erenler mezarlığı denilen yerde tasarruf hakkının

⁴⁶ DH.MKT. 1611/83. Merkezler arasındaki konuyla ilgili diğer yazışmalar için bkz. DH.MKT. 1614/49.

⁴⁷ DH. MKT. 1613/39 5 Şaban 306/25 Mart 305 (6 Nisan 1889) Şehremanet-i celilesine yazılan bir yazı. Ayrıca bkz. DH. MKT. 1617/44 Bâb-ı 'âli daire-i dahiliye mektubi kaleminden Şehremaneti'ne hitaben yazılan yazı. Genel olarak Basiret, Vatan gibi dönemin gazetelerinde muhacirlerle ilgili pek çok habere yer verilmiştir.

⁴⁸ DH.MKT. 1614/49 7 Şaban 306 ve 27 Mart 305 (8 Nisan 1889) 'umum muhacirin komisyonu reisi.

⁴⁹ Bu konuda ayrıca bkz. Şehremanet-i celilesi ve zabtiye nezaret-i 'aliyyesine hitaben durumun açıklığa kavuşturulması ile ilgili yazı DH. MKT. 1616/143-2 No: 11/28 28 Mart 305 4 Nisan 305/ 15 Şaban 306. (16 Nisan 1889)

⁵⁰ DH. MKT. 1616/49 No: 17/28 30 Mart 305 14 Şaban 306/3 Nisan 305 (15 Nisan 1889).

⁵¹ DH. MKT. 1152/79-4.

ellerindeki sened-i hakanilerle kendilerinde olduğunu iddia etmişler⁵² ve cebren yerleştirilmiş olan, yirmi altı sene önce buraya iskân ettirilmiş olan muhacirlerin buradan ihraç edilmesini istemişlerdir. Bu amaçla önce Şile'ye kaymakama gelmişler, kaymakam kendilerini dinlemediği gibi silahlı zabitalarla⁵³ tutuklatmıştır. Bunun üzerine karye ahalisi aileleri, çoluk-çocuklarıyla birlikte merkez kazaya kadar gelmiş, Trabzonlu İlyas ve biraderi Arslan ile Mustafa ve Kaşıkçı oğlu Şakir karye ahalisini Üsküdar'a kadar gitmeleri için teşvik etmişlerdir. Söz konusu şahıslar hakkında kanuni işlem başlatılmış ve tutuklanmışlardır. Yine karye sakinlerinden Bayramoğlu Ahmed ahaliyi teşvik etmiş, bunlardan yirmi kişi sözü edilen arazinin kendilerine iade edilmediği takdirde Üsküdar'a kadar gideceklerini beyan etmişse de bu kişiler de geri gönderilmişlerdir. Durumun açıklığa kavuşturulması için Dahiliye Nezareti, Adliye Nezareti'nden bilgi istemiş ve bu bilgiyi Şehremaneti'ne göndermesi istenmiştir. 31 Aralık 1906 (15 Zi'l-ka'ade 324/18 Kanun-ı evvel 322) tarihinde Şehremaneti'ne karar bildirilmiş, çoluk çocuklarıyla yollara düşüp bu şekilde istekte bulunmaları hoş karşılanmamış ve gerekirse yanlarına birileri verilerek geldikleri yere gönderilmelerinin sağlanması istenmiştir ve isteklerini takip etmeleri için de bir-iki kişinin kazada kalması uygun görülmüştür⁵⁴. Görüldüğü üzere, devlet yerli ahali ile muhacirler arasındaki sıkıntılarla da uğraşmak zorunda kalmıştır.

⁵² Bkz. DH. MKT. 1152/79-7. DH. MKT. 1152/79-8 "*Huzur-ı 'âli-i hazret-i sadrazam efendimiz hazretlerinin canib-i 'âlisine*

Dünkü pazarertesi günü keşide olunan telgraflın cevabı gelmediğinden üç dört güne değin Kırıcı karyesi kadim ahalisinin cümlesi muhacir olub der sa'adete gideceğimiz ma'ruzdur. 12 Kanun-ı evvel 322 (25 Aralık 1906)

Kırıcı köyü umum ahali namına Hüseyin Süleyman".

⁵³ Şile kaymakamının onların derhanelerini dinlemeden silahlı zabitalara vur emri verilerek tevkîf edilmeleri hk. Telgrafname DH. MKT. 1152/79-9 *Sadaret- 'uzma efendimiz hazretlerinin canib-i 'âlisine*

.....karyemiz bulunan Kırıcı karyesi ahalisinin çoluk çocuklarımızın cümlesi Şile hükümetine hallerini ifade etmek üzere gelmiş iseŞile'nin kaza reisi bulunan Kaim-i makam beğ tarafından ifademize bakılmayub zabita memuru tarafından dahi piyade zabitalarına tüfenklerine fişenk koyub ahaliye urun emriyle beş altı nefer hazır etmiş olduğundan halimiz müşkül çoluk çocuklarımız dahi Şile yollarında perişan olduklarından hasbitullah icabının icrası babında emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. 13 Kanun-ı evvel 322 Kırıcı Karyesi umum ahali namına Topsakaloğlu Süleyman.

⁵⁴ DH. MKT. 1152/79-6 No: 1091-1093-1096, 17 Kanun-ı evvel 322 (30 Aralık 1906). Ayrıca bkz. Dahiliye Mektubi Kalemî Evrak numarası 511/23 25 Kanun-ı evvel sene 322 (7 Ocak 1907)27 Zi'l-ka'ade 324/ 30 Kanun-ı evvel 322 (12 Ocak 1907).

d. İskân Edilen Muhacirlerin İçin Yeni Karyelerin Teşkil Edilmesi:

Mevcut şehir, kasaba ve köylerde boş bulunan arazi ve arsalar muhacir iskân edilmişse de daha çok boş hazine arazilerine yerleştirilerek yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan köylere isim verilirken bazen yerin eski ismi verilmiş ancak çoğunlukla Refahiye, Kemaliye, İhsaniye, Şevkatiye, Lütfiye, Teşvikiye, bazen padişah isimlerine izafeten Hamidiye, Mecidiye, Mahmudiye, Sultaniye gibi isimler verilmiştir. Dikkat edilirse bunlar Osmanlı Devleti'ne olan şükranlarının ve rızalarının bir göstergesidir. Çünkü Osmanlı Halifesi muhacirlere kucak açmış, onlara ihsanda bulunmuş, şevkat göstermiş, refahlarını sağlamıştır.

Bosna muhacirleri için teşkil edilen yerlerin birçoğuna ise, Boşnak, Boşnaklı ve Bosna isimleri verilmiştir. Bundan dolayı Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yerlerinde Boşnak ve Bosna isimli köyler mevcuttur. Ankara vilayeti Haymana ilçesine bağlı Boşnak köyü (Kesikkavak),⁵⁵ Trabzon vilayeti Vakfikebir ilçesi köylerinden Boşnaklı köyü, Bursa'da Boşnak köyü gibi Türkiye'nin birçok yerinde Boşnak isimli köyler kurulmuştur.

Muhacirler için karyeler teşkilinden sonra bir diğer mesele de karyelerin hangi idare merkezine bağlanacağı olmuştur. Bu şekilde bir idari taksimat devlet nazarında sorunları çözebilmek noktasında önemlidir. Örneğin; bu konuda 6 Nisan 1907 (24 Mart 1323/2 Rebiyü'l-evvel 1325 ve 2 Nisan 1323) tarihinde Sadaret'e yazılan bir yazıda 1295/1880 Martında erkek-kadın toplam 200 kişilik Hopa muhacirinin Batum'dan göç ederek Kartal'a 5,5 saat, Beykoz'a ise 2,5 saat mesafede yerleştirildikleri, Gürcü karyesi ismiyle bir köy teşkil ettikleri belirtildikten sonra mesafe nedeniyle Beykoz'a bağlanması kararlaştırılmıştır. Bezm-i alem Valide Sultan vakfı arazisine ait 7 bin dönüm üzerine kurulu 40 haneden oluşan bu karyenin idari olarak bir kazaya bağlanması özellikle vergilendirme açısından hazinenin menfaatine olacağı bildirilmiştir⁵⁶.

Gürcü karyesi ile ilgili başka bir kayıttan bu karyenin Beykoz'a bağlanmasının, iskânlarının üzerinden 15 sene geçtiği için karye halkının ahali-i

⁵⁵ *Son Teşkilât-i Mülkiyede Köylerimizin Adları*, Dahiliye Nezareti Basımevi, İstanbul 1928, s.155.

⁵⁶ DH. MKT. 1152/79-1. Bu karye Hüseyinli ile Ayvalı karyelerine yarım saat mesafede olup, zaman içinde buradan da 3 bin dönüm arazi satın almışlardır.

kadime hükmü kazandığı, bu sebeple her türlü vergiden muaf tutulmamaları gerektiği, bu durumun hazinenin menfaatine olacağı belirtilmiştir⁵⁷.

Başka bir kayıta ise, Beykoz kazasına tabi Arnavud karyesi ahalişi tahliye edilerek muhacir yerleştirilmesinden sonra karyenin Beykoz'a bağlanması konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Karye ahalişi iskânlarına dair evrakın Üsküdar'da Tekye Kapusu civarında mukim ma'iyet-i seniyye-i cenab-ı mülukane çavuşlarından Mustafa Efendi nezdinde saklanmış olduğunu ifade etmişlerse de evrak bulunamamıştır. Söz konusu mahallin karye olarak Beykoz'a ilhakı 19 Mart 1911 (3 Safer 1325/6 Mart 1327) tarihinde uygun görülmüştür⁵⁸.

Arnavud karyesi ile ilgili diğer bir hadise de isim değişikliğidir. İstanbul vilayeti meclis-i 'umumi encümeni tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan 14 Eylül 1915 (5 Zi'l-ka'ade 333 ve 1 Eylül 331) tarihli yazıda karye isminin Mahmud Şevket Paşa karyesi olarak değiştirilmesi uygun bulunmuştur⁵⁹.

İleri tarihli yazılardan anlaşıldığına göre, muhacirlerin ellerindeki vesikalarda hala Arnavud karyesi yazdığı ifade edilerek, bu ismin değiştirilmesi hususunda ısrar edilmiştir⁶⁰. İstanbul vilayetinin yazısına istinaden karye halkına yeni isim yazılı evrak verilmiştir.

Sonuç

Belgelerden anlaşıldığına göre 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bilhassa Kafkaslardan ve Balkanlardan göçler hız kazanmaya başlamış, 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Avusturya'nın Bosna-Hersek'e müdahalesinin gerçekleşmesinin ardından Müslümanlara uygulanan baskıların artmasından dolayı binlerce Müslüman Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan büyük bir kısmı Anadolu'nun iskâna uygun yerlerine gönderilirken, bir kısmı da İstanbul'un çeşitli yerlerinde yerleştirilmek durumunda kalmıştır. İstanbul'daki iskâna uygun yerlerinden biri olarak da Beykoz ve civarı özellikle Bosna muhacirlerine tahsis edilmiştir.

⁵⁷ DH. MKT. 1152/79-2.

⁵⁸ DH. MKT. 1152/79-3 Dahiliye Mektubi Kalemî Evrak numarası 601/22. Ayrıca bkz. DH. MKT. 1152/79-5 Şehremaneti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda durum net olarak bildirilmiştir. Ayrıca Şura-yı Devlet'e de durumun bildirilmesi istenmiştir; ŞD 12764/4 326 (1910-11) tarihli harita mucibince Dahiliye Nezareti vekaletine hitaben yazılan tezkere.

⁵⁹ DH.İ.UM 48/22-1 İstanbul vilayeti meclis-i 'umumi encümen kalemî 2889/459.

⁶⁰ DH.İ.UM 48/22-2. Mahmud Şevket Paşa isminde ısrar edilmesi hususunda bkz. DH.İ.UM 48/22-3 No: 864/8789 8 Ocak 1916/26 Kanun-ı evvel 331. Fakat bu isim 14 Cemaziye'l-âhir 1337/17 Mart 1919 tarihinde tekrar Arnavudköy olarak değiştirilmiştir. Bkz. DH.İ.UM 10/2.

Sözü edilen dönemde Üsküdar'a bağlı bir kaza olan Beykoz'da, genel olarak muhacir iskânında uygulanan talimatnameler uygulanmış, buna göre herhangi birinin tasarrufunda ve vakfında –hastane gibi- olan yerler ziraate veya yerleşime uygun olsalar dahi iskân için uygun bulunmamıştır. 1880'lerde vakıf ve çiftlikler de muhacirler için iskâna açılmıştır. Bundan öce şehrin dışındaki mahallerde, yani boş arazilerde yerleşme kabul edilmiştir. Arazi tahsisatında hem yerli ahalinin hem de muhacirlerin arzu ve istekleri göz önünde tutulmuş, titiz incelemelerden sonra her iki tarafı da mağdur etmeyecek şekilde çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Ziraat yapan bir köylünün toprağı elinden vesikası olmasa bile başka bir toprağı olmamak kaydıyla alınmamıştır. Ayrıca ormanların ve düzgün parkların-bahçelerin de muhacirlere tahsis edilmemesi istenmiştir. Bir taraftan da çarşı pazara uzak olan yerlerde iskân edilmesi gerekenler için çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu alanlardan faydalanabilmeleri gerektiğı de düşünülmüş, belli miktar orman arazisini muhafaza memuru gibi korumaları şartıyla kullanmalarına izin verilmiştir. Aksi takdirde zamanla ormanları tarla haline getirebilecekleri veya başka zararlar verebilecekleri ifade edilmiştir.

Listeler halinde muhacir iskânına uygun olan veya olmayan yerler, dönümleri ve vasıflarıyla birlikte açıklanmıştır. Bilhassa havası uygun olan, ziraate elverişli, halkın geçimini sağlayacak özelliklere sahip yerler muhacir iskânına açılmıştır. Ormanlık, fundalık ve çalılık olmayan yerler de bunlar içerisinde yer almaktadır.

Yine muhacirlere yönelik karye teşkil etmeden evvel o bölgenin haritası ile birlikte mühendisler tarafından tetkiki yapılmıştır. Hatta öyle ki yerleşim olmadan evvel muhacir ileri gelenlerinin bölgeyi görme istekleri göz ardı edilmemiştir. Yer tespiti kesinleştikten sonra muhacirlerin isimleri bir deftere yazıldıktan sonra, onların İstanbul'daki ileri gelenlerine onaylatılarak yerleşmelerine müsaade edilmiştir. Ayrıca muhacir karyeleri oluşturularak uygun bir isimle en yakın idari birime bağlanmaları sağlanmıştır. Böylece İstanbul'da ve Anadolu'da muhacirlere izafeten pek çok yer ismi meydana gelmiştir.

Netice itibarıyla, Osmanlı Devleti kendi şartlarını zorlamak durumunda kalarak muhacirler için her türlü desteğı sağlamaya çalışmıştır. Hem devlet hem de muhacirler açısından göç meselesini tam anlamıyla ortaya koymak için daha çok mesai harcanması gerektiğı şüphesizdir. İskân edilenlerin hangi şartlarda yaşamlarını sürdürdükleri, farklı şartlara dayanamayanların ne kadarının geri

döndüğü veya bir yerden başka yere nakledilenlerin durumları hala aydınlatılmayı beklemektedir. Bu hususlardaki araştırmalar mikro düzeyde ele alınmakta olup, makro düzeye taşınması gerekmeyle birlikte tablonun geneline ulaşmanın yolu da ancak bundan geçmektedir. Muhacirler ve halkın sosyal etkileşimleri, muhacirlerin geldikleri topluma katkıları veya menfi yönleri de halihazırdaki durumlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, muhacirlere izafeten verilen yer adları konusu da ayrıca bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:

DH.İ.UM 48/22-1, 2, 3.

ŞD 12764/4 326

DH. MKT. 1152/79-1, 3,4,5,6,7,8,9.

DH. MKT. 1616/49

DH. MKT. 1616/143-2

DH. MKT. 1614/49

DH. MKT. 1611/83.

DH. MKT. 1613/39

DH. MKT. 1617/44

DH. MKT. 1291/10-2, 3, 4.

DH. MKT. 2677/5-1, 2.

DH. MKT. 2108/114

Y.PRK. HH 28/56-1,2,3.

Y. PRK. HH 28/55-2, 3.

Y. Mtv. 119/131-1, 2, 3.

Y. Mtv. 120/109.

Y. A. HUS 176/31-5

A.MKT.MHM. 313/12

A.MKT.MHM. 311/68

A.MKT.MHM. 309/72

İ.DH. 524/36195

İ.MVL 20949

A.MKT.MHM. 380/57.

B. Araştırma Eser ve Makaleler:

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, XV/60, 2. Bsk., Ankara 1995, s. 617-628.

AKYÜZ ORAT, Jülide, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011.

BABUŞ, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politik Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006.

BİCE, Hayati, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 1991.

ÇAVUŞOĞLU, Halim, “ ‘Yugoslavya-Makedonya’ Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri”, *Bilig*, S. 41, Bahar 2007, s. 123-154.

DEMİREL, Muammer, “Türkiye'de Bosna Göçmenleri”, *Ata. Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 285-306.

EMGİLİ, Fahriye, *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2012.

EREN, Ahmet Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966.

ERKAL, M. E. - B. ve BALOĞLU, F., *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 1997.

GEÇER, Genç Osman, “İşgal Sonrası Bosna Hersek'te Göç Olgusunun Vatan Gazetesi'ne Yansımaları”, *TÜBAR*, XXVIII, 2010 Güz, s. 191-205.

GÜLCAN, Mustafa, “Dünden Bugüne Sırp ve Avusturya Baskısı Karşısında Bosna-Hersek”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 283-288.

GÜNDÜZ, Tufan, *Alahimanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, Yeditepe Yay., İstanbul 2012.

HABİÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Nart Yayınları, İstanbul 1993.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara 1994.

İPEK, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

İPEK, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1994.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, 6. Bsk., TTK Yay., Ankara 2007.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları İstanbul 2010.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yay., İstanbul 2010.

KOCACIK, Faruk, “Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler”, *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s. 138-190.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970.

PAŞAOĞLU, Derya Derin, “Muhacirin Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalcık, March 2013, s. 347-386.

PUL, Ayşe, “Kafkasya Muhacirlerinin Durumlarına Dair Eczacı Es-Seyyid Hüseyin Efendi'nin Bir Mektubu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Cilt: 4 Sayı: 16, Kış 2011, s. 413-423.

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Son Teşkilât-i Mülkiyede Köylerimizin Adları, Dahiliye Nezareti Basımevi, İstanbul 1928.

TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.

UYSAL, H., *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya 1996, s. 141.

YILMAZ, Mehmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası”, *Osmanlı*, c. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 587-602.